

KISS SZEMÁN, Róbert, ed.: JINÝ KOLLÁR – KOLLÁR VERSUS JINÍ. Budapest: ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, 2021. Edícia Opera Slavica Budapestinensia. 238 s.

Dana Hučková

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.6.12>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6157-8821>

Ján Kollár (1793 – 1852) je osobnosťou, s ktorou sa bádateľsky vyrovnávali celé generácie literárnych vedcov, lingvistov, slavistov, historikov. Zostavovateľ aktuálneho zborníka Róbert Kiss Szemán – maďarský literárny vedec, slovakista a bohemista so stredoeurópskym záberom pôsobiaci na Univerzite Loránda Eötvösa v Budapešti, autor významnej kollárovskej monografie *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národný emblematicus stredoeurópskych Slovanů* (2014) a radu ďalších zásadných kollárovských príspevkov – odkazuje hneď v úvode predkladaného súboru štúdií na dve storočia Kollárovej recepcie a existenciu viacerých príležitostných publikácií tvoriacich mílniky v poznaní jeho života, diela a pozície v kultúrnej tradícii. Súbežne definuje inovačný potenciál nového zborníka, nakoľko jeho koncepcia programovo vytyčuje do popredia doposiaľ okrajové, obchádzané či výskumne ešte neregistrované alebo neformulované problémy a otázky. Novým prvkom je tiež zvolená metodológia, s aplikáciou nástrojov postmodernej kulturologie a uplatnením stredoeurópskej dimenzie a porovnávacích areálových štúdií. Ďalším dôležitým hľadiskom, odlišným od doterajších prístupov, je dôraz na Kollárove nebeletristické žánre, čo znamená, že pozornosť sa venuje jeho jazykovedným prácam, cestopisom, kultúrnym programom a kázňam.

Poznanie recepčných horizontov jeho diela je zas priestorom na zamyslenie sa nad otázkou začleňovania jeho textov do dobovo premenlivého systému kultúrneho kánonu.

Už v názve zborníka *JINÝ Kollár – Kollár versus JINÍ* je graficky zvýraznený pojem inakosti. Ide nielen o iného J. Kollára, teda o zmenu optiky v pohľade na jeho aktivity a tvorivé vystúpenia, ale aj o rekonštrukciu podôb jeho vzťahov k súčasníkom, hlavne k osobnostiam súvekeho kultúrneho a literárneho, slovanského i slovenského diskurzu, a tiež o pomer nasledujúcich autorských generácií k nemu. Zborník má štyri časti, kde je slovo „iný“ ďalej varírované, pričom názvy nemajú definitívnu podobu tematického vymedzenia, ale použitím interpunkčného znamienka troch bodiek naznačujú významovú otvorenosť: 1. Kollár versus JINÍ..., 2. JINÝ Kollár..., 3. Kollár a JINÁ mluva..., 4. Kollár v JINÉM čase... Niektoré štúdie majú širší záber, niektoré sa sústreďujú na užšie vymedzený aspekt, konkrétne dielo, žáner, žánrovú formu, udalosť. Autormi sú maďarskí, poľskí, českí a slovenskí bádatelia rôznej výskumnej špecializácie či orientácie, takže aj výsledná podoba dvojjazyčného česko-slovenského zborníka (s doplnkom anglického úvodu) je tematicky aj metodologicky rôznorodá a pestrá.

Vstup do kollárovskej problematiky otvára prvý oddiel Kollár versus JINÍ... a prvá štúdia Joanny Goszczyńskiej *Ján Kollár v parížskych prednáškach Adama Mickiewicza a slovanská myšlienka*, v ktorej autorka zachytáva „krátku históriu nerealizovaných kontaktov“ oboch osobností, keďže J. Kollár a A. Mickiewicz sa síce navzájom registrovali, no nikdy sa osobne nestretli a ani nenadviazali korešpondenčný kontakt, hoci J. Kollár urobil v tomto smere až dva pokusy, na ktoré však oslovený A. Mickiewicz nereagoval. Tento fakt komentuje J. Goszczyńska s odkazom na postupy populárnej alternatívnej histórie slovami: „dalo by sa riskovať tvrdenie, že ak by Mickiewicz prijal Kollárovo pozvanie na nadviazanie kontaktov, mohol by hlbšie pochopiť české záležitosti a neskončilo by to tým, že by ho Kollár umiestnil ako ‚nevzajomníka z Paríža‘ v poslednom vydaní básne v slovanskom pekle“ (strana 15). Následne približuje, ako A. Mickiewicz, univerzitný profesor na parížskej Collège de France, interpretoval v rámci výkladu slovanskej otázky Kollárovo *Slávy dceru* (1824) vo svojich prednáškach o slovanskej literatúre.

Zasadením do širšieho dobového politického kontextu začína svoj príspevok *Zo zakliatia k vyslobodeniu (Podoby politickej angažovanosti vo veršoch Jána Kollára)* Peter Káša. Upozorňuje na terminologickú odlišnosť pojmov Uhor, Maďar, uhorský, maďarský, ktoré sa od začiatku 19. storočia vnímali podľa ich kontextového vzťahu k problematike prirodzenej etnicity a politicko-administratívnej štátnosti („každý Maďar bol aj Uhor, ale nie každý Uhor bol aj Maďar“, strana 24) a iný úzus ich používania v maďarčine a slovenčine. Na príklade Kollárovej básne *Vlastenec*, ktorá bola začiatkom dvadsiatych rokov 19. storočia rozširovaná iba v podobe samizdatu, a prvého vydania *Slávy dceru* ukazuje „dva póly Kollárovej autorskej stratégie: ideológiu a mravné princípy slovanskeho nacionalizmu a romantickú obraznosť, ale rovnako aj podoby politickej angažovanosti“, pričom „symptomatikým znakom oboch textov je alegorický podvojný obraz Slávie: zakliatiej a smútiacej slovanskej krajiny i bohyne Slova-

nov“ (strana 27). Pozornosť následne zameriava na koloniálny kontext a koloniálny diskurz v Kollárových básňach, prostredníctvom citátov z poézie názorne ukazuje ich konkrétne podoby. V ďalšej línii sa venuje „romantickosti“ a „romantickej podstate“ *Slávy dceru*, so záverečným zhrnutím, že Kollárov „sugestívny spôsob ‚poetickej slavizácie‘ nemeckého kultúrneho nacionalizmu bol aj akýmsi kultúrnym modelom ponúkajúcim nové estetické a ideové inštrukcie, normy a vzory pre novú romantickú generáciu“ (strana 33).

Problematike koloniálneho diskurzu sa venuje aj R. Kiss Szemán v stati *Pokus o postkoloniálnu interpretáciu hungarik v Kollárových Cestopisu obsahujúcim cestu do Horní Itálie*. Východiskovo odkazuje na výskumný projekt Hungariká v diele Jána Kollára, na základe ktorého spresňuje aj používanú terminológiu, konkrétne pojmovú dvojicu hungarikum – magyarikum: „V kollárovskej pojmote je tedy hungarikum obvykle kultúrní dědictví patřící svým zrodem do historické minulosti, zatímco magyarikum souvisí s národními zápasy nedávné minulosti a přítomnosti. Hungarikum má svoje kořeny většinou v diachronii, zatímco magyarikum je svázáno převážně se synchronií. V tomto kollárovskej systéme je magyarikum nebezpečným nástrojem kolonizace – v naraci se k němu pojí nucený politický, etnický, jazykový a kulturní postoj“ (strana 37). Kolonizačnú prax spracúva R. Kiss Szemán v rámci viacúrovňového modelu „kolonizačného systému“, vychádzajúc zo situácie habsburskej monarchie v prvej polovici 19. storočia. Rozlišuje kolonizátora prvotného, druhotného a perspektívne v tomto rade aj terciálneho a tak ďalej, pričom pri aplikácii na konkrétne podmienky Uhorska formuluje názor, že „regionální koncentrace politické, vojenské a ekonomické moci [...] vynesla na pozici sekundárního kolonizátora maďarský národ, který přestože sám žil v koloniální závislosti, vůči národnostem obývajícím území historických Uher, ale společensky vytlačeným na okraj, vystupoval jako sekundární kolonizátor“ (strana 40). Jeho prístup je výzvou na širšiu diskusiu, a to nie iba v maďarskom vedeckom

644 prostredí, postavenom pred úlohu vyrovnat sa s faktom, že „sekundárni kolonizátor byl nucen sehrát složitou roli, která měla samozřejmě v mnoha ohledech neurotizující charakter“ (strana 40). Za veľmi dôležitú považujem diskusiu aj v širšom stredoeurópskom rámci, tvorenom nástupníckymi štátmi Rakúsko-Uhorska, kde by sa celkom iste problematizovala pozícia Maďarov ako sekundárnych kolonizátorov nie z vlastnej vôle, ale akoby iba zvonka nanútená, vyplývajúca z dobových mocenských konfigurácií. Koncept viacúrovňového nacionalizmu R. Kiss Szemán následne identifikuje v Kollárovom talianskom cestopise vydanom v roku 1843, kde ukazuje jeho jednotlivé prvky cez definície, prehovory a štylizácie rozprávača.

Revízií Kollárovej koncepcie slovanskej vzájomnosti sa venuje Anna Kobylínska v štúdiu *Kollár – Palárik. Na agore (nielen slovanskej vzájomnosti)*. Analyzuje úvahu Jána Palárika *O vzájomnosti slovanskej*, napísanú síce už v roku 1862, ale uverejnenú až v roku 1864. Označuje ju ako kritiku, reinterpretáciu a „post-polemiku s Kollárovými centristickými a nacionálnymi predstavami“ (strana 53), pričom Palárikov postoj k danej téme charakterizuje ako liberálny a federalistický. Upozorňuje aj na zmenu pojmového aparátu, keď namiesto slovanskej vzájomnosti dáva J. Palárik do popredia pojem panslavizmu.

Témou Marty Fülöpovej je koncepcia nepriateľa v tvorbe J. Kollára a Jána Hollého. Tento obraz chápe ako špecifickú formu negatívneho stereotypu. Z diela J. Kollára ho identifikuje napríklad v teoretickej práci *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa* (1836), ale takisto vo vydání skladby *Slávy dcera* z roku 1852, kde si všima také prvky ako antagonizmus, negatívne charakteristiky, negatívna citová modalita, violencia, depersonalizácia, marginalizácia, symboly zla, dehumanizácia. V tvorbe J. Hollého sa koncentruje na obraz takzvaného vznešeného rivala, pričom skúma tie isté položky ako u J. Kollára. Z porovnania oboch autorských prístupov jej vychádza, že kým J. Kollár ako ideológ „svoje literárne univerzum koncipuje

kazateľsky, rétoricky a apelatívne so zámerom ovplyvniť realitu“ (strana 71), J. Hollý sa pohybuje v priestore literárnej fikcie: „Jeho svet je fiktívny, ale svojou zložitostou, nejednoznačnosťou, pragmatizmom a závanom empatie, hoci je priznanou fikciou, sa približuje ku skutočnosti viac než Kollárova ideologická kompozícia“ (strana 71).

Edita Prihodová sa už v názve svojho príspevku pýta: *Ako oživiť klasiku?* Zamýšľa sa nad podobami histórie a jej kritického skúmania, čo ju dovádza v spojení s Kollárovým dielom k otázkam, „aký druh histórie rozvíjali jeho interpreti a bádatelia, či pritom slúžili životu alebo nie, či v početných štúdiách nachádzame históriu monumentálnu, antikvárnú a kritickú“ (strana 76). Príklad oživenia ukazuje na využití sonetu 40 zo *Slávy dcery* so zmienkou o vynáleze dreziny, ktorý si z odstupe času a svojím spôsobom privlastnila cyklistická komunita.

Druhá časť JINÝ Kollár... obsahuje päť textov. Veronika Faktorová v štúdiu *Kollárova Dichtung und Wahrheit. Vzorové memoáry slovanského vlastence* veľmi zaujímavým spôsobom stopuje kategóriu literárnosti v Kollárových *Pamätiach z mladších rokov života*. Ide o dielo, na ktorom J. Kollár pracoval od polovice tridsiatych rokov 19. storočia zhruba do roku 1842, pričom tento rukopisný fragment nebol za jeho života nikdy publikovaný. K jeho knižnému vydaniu došlo až v roku 1863 zásluhou profesora Václava Zeleného, nové vydania sú potom až z druhej polovice 20. storočia. V Faktorová sa zameriava na žáner autobiografie, využívajúc zistenie o posilnenej beletristickej pozícii v autobiografiách z konca 18. a prvej polovice 19. storočia, ako ho formuloval Eugene Stelzig, ktorý zároveň definoval základnú trojčlennú štruktúru daného žánru v podobe záväzná biografická osnova – retrospektíva – románová sebareprezentácia. Jej záver je stručný, ale zároveň výstižný: „Poezie v Kollárových *Pamětech* evidentne pevne vládne nad pravdou“ (strana 97).

K *Cestopisu obsahujúcim cestu do Horní Italie* sa vracia Anna Istvánová v príspevku *Tradicia grand tour a rola slovanských pamätných miest v cestopise Jána Kollára*. Jej zámerom je zaradiť

dané dielo do dejín uhorských a stredoeurópskych cestopisov a určiť jeho postavenie v tradícii podobných európskych veľkých putovaní. Keďže cestopis vyšiel až dva roky po samotnej ceste, A. Istvánová zaznamenáva členenie textu na dve časti: „na momentálne dojmy zapísané počas cesty, ktoré horizontálne kopírujú trasu, respektíve na neskoršie vertikálne vsuvky (rozpravy, vysvetlenia). Obe priestorové reprezentácie zohrávajú v Kollárovom diele dôležitú rolu a priestorová funkcia oboch je pozicionovateľná“ (strana 98). Súbežne sleduje nadväznosť a prepojenie opisov a asociácií rozprávača s oblasťou slovanského národného emblematicizmu. Z hľadiska narácie upriamuje pozornosť na monologický charakter Kollárovho cestopisu ako výkladovej prózy.

Dve nasledujúce state sa venujú Kollárovej kázňovej spisbe. Gabriela Mihalková sleduje jeho kázne z kompozičného hľadiska, tak v rámci celku knihy *Nedělní, svátečné i příležitostné kázně a řeči k napomožení pobožné národnosti* (1844), ako aj jednotlivých textov. Erika Brtáňová ponúka obsahovú analýzu kázní sledovaním motívov prírodnej symboliky, pričom vychádza zo zovšeobecňujúceho konštatovania, že „kázne literárne činných pôvodcov sa bez ohľadu na dobu svojho vzniku vyznačujú nielen tvorivejšími a invenčnejšími postupmi, ale tiež tematickým rámcom presahujúcim základy vierouky a často zahŕňajúcim aktuálne spoločenské a politické otázky“ (strana 117). V závere potom zhrňa, že „rozsahom aplikovania prírodných motívov a symbolov ako výrazového inštrumentária sa Ján Kollár ako kazateľ vyníma spomedzi svojich súčasníkov i nasledovníkov (J. Záborský, J. Chalupka). Pomocou prírodnej symboliky prepojenej s náboženským cítením sa usiluje nielen o objasnenie životnej situácie národného spoločenstva, ale aj o jeho primerané usmernenie, aby tak postavil hrádzu jeho odnárodneniu“ (strana 125).

Význam Kollárovej *Čítanky* (1825) a *Národných spievaniek* (1834, 1835) vo vývine slovenskej literatúry pre deti a mládež spracovala Martina Petriková. Obdobie vzniku oboch diel označuje za čas „vývinovej stagnácie literatúry pre deti“

(strana 136), no i tak zaznamenáva ich dosah na výchovu ďalších mladých generácií v širšom časovom rozpätí.

Tretí oddiel knihy Kollár a JINÁ mluva... je presunom do oblasti lingvistiky. Éva Császáriová v príspevku *Etymologie ve službách ideje slovanské vzájemnosti v Kollárově díle Rozprawy o gmenách, počátkách i starožitnostech národu slawského a geho kmenů* sleduje Kollárovu filologickú činnosť a s odkazom na prácu historika Petra Podolana z roku 2012 (ktorej údaj však chýba v bibliografii na strane 150) konštatuje, že na Kollárovo dielo „je treba poľhľžet jako na součást národního emblematicizmu, s jehož pomocí se snaží vykreslit slavnou, sakrální národní minulost a revitalizovat národní kulturu. Kollárovy rozborý jmen a jiných slov mají národně obrannou funkci, stávají se jedním z nástrojů, jimiž lze reagovat na šířící se maďarský nacionalismus a legitimovat právo na život svého národa“ (strana 143). V tejto línii sa ďalej venuje metódam a princípom Kollárových etymologických rozborov.

Úzko špecifikovanú jazykovednú tému sleduje Marie Janečková v stati *Adjektivní kompozita v básnickém díle Jána Kollára*, dokladá ňou však dobovo príznakovú a typickú tendenciu autorov národného obrodenia k tvorbe nových slov a ich využívaniu v nových súvislostiach. Venuje sa zloženým adjektívam, ktoré J. Kollár využil ako výrazné básnické prívlastky, napríklad typu „písne zlatorýmé“ (strana 154), „Tatra révovlasá“ (strana 155), „růžopltná zahrádka“ (strana 157), „cizozemský panáčku“ (strana 159) a podobne. Sleduje ich početnosť aj funkciu, takže v závere ich označuje za výraz Kollárovho úsilia o povznesenie jazyka na vyššiu úroveň.

Tamás Tölgyesi je autorom príspevku *Príkladly jazykového kontaktu ve Vzájemnosti Jana Kollára* - v rozprave z roku 1836 identifikuje slovanskú jazykovú vzájomnosť a slovanské a tiež slovansko-neslovanské jazykové vzťahy, a to v logickej postupnosti od príkladov vzájomnosti cez príklady nevzájomnosti až po charakteristiku ciest k vzájomnosti.

Zasadenie života a diela J. Kollára do širšieho dobového kontextu a jeho druhý život v kul-

646 túrnej pamäti je tematickým vymedzením posledného oddielu Kollár v JINÉM čase... László Matus v štúdiu *Baróni, obchodníci, povozníci. Ján Kollár a pešťbudínsky evanjelický verejný život (1819 - 1827)* približuje a vysvetľuje okolnosti lokálneho jazykového sporu o presadenie nemeckých, respektíve slovenských skupinových záujmov, ktoré určovali ráz cirkevného života evanjelického zboru v čase príchodu J. Kollára do mesta. Podľa neho nie je pri výskume situácie v Pešť-Budíne dvadsiaty rok 19. storočia bezpodmienečne nutné zoskupovať javy skonštruované ako historický fakt podľa národných kategórií, pretože to nezodpovedá reálnej situácii – ľudia rozličných národností patriaci do jedného cirkevného spoločenstva si jednoducho neboli cudzí.

Barna Ábrahám sleduje recepciu J. Kollára na prelome 19. a 20. storočia, v línii martinská skupina (Jozef Škulčety, Svetozár Hurbán Vajanský) – katolícka skupina (František Richard Oswald) – uhrofilská skupina (Samo Czambel) – hlasisti (Ján Smetanay, Ladislav Novomestský, Vavro Šrobár). S odkazom na ďalší vývin ukazuje, ako sa prostredníctvom Kollárovej osobnosti nastoľovali a riešili otázky česko-slovenských vzťahov a česko-slovenskej kultúrnej vzájomnosti.

Agnieszka Janiec-Nyitrai v štúdiu *Pastýř nebo vojevůdce? Obraz Jana Kollára v Asnykově básni J. Kollarowi. Wieszczeni odrodzenia Czech* analyzuje báseň poľského autora Adama Asnyka, zaradenú v almanachu *Jan Kollár, 1793 - 1852; sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce, Slávy dcery* na oslavu jeho stoletých narodenin, vydanom vo Viedni v roku 1893. Určuje v nej tak romantické, ako aj pozitivistické prvky: „Kollár je prorokem budoucí slávy Slovanstva, ale zároveň jeho cesta k tomuto ideálu vede prostredníctvom skromné a tiché každodenní práce. Zde je vidět pronikání se a doplňování dvou podstatných paradigmat 19. století – romantismu a pozitivismu“ (strana 206).

Na kollárovské podnety v hodnotovo-estetickej orientácii Kolomana Banšella a Pavla Országha (neskoršieho Hviezdoslava) ako zostavovateľov almanachu *Napred* (1871) sa kon-

centruje Roman Kendra. Podľa neho „v dobovom národnoobrodeneckom a ideologickom diskurze mali Banšell s Országhom záujem valorizovať funkciu poézie ako tvorivej duchovnej aktivity a Kollárom svoj liberalizmus zaštitili pred úzko nacionálnou a náboženskou dogmatikou národnoobranných teórií, pred radikálnymi stanoviskami cirkevnej pravovernosti a neporušiteľného slovenského národovectva“ (strana 212).

Prenesenie telesných ostatkov J. Kollára z Viedne do Prahy v roku 1904 spracoval Andor Mészáros. Zaujal ho fenomén takzvaného národného pohrebu, ktorý sa týkal aj významných osobností národného hnutia, ktoré zomreli v cudzine a následne „byly podle dobového zvyku pohřbívány podruhé ve své vlasti. Návrat domů pro ně často znamenal druhý pohřeb, slavnostnější než ten první“ (strana 222). Podrobne popisuje scenár a jednotlivé rituálne fázy tohto Kollárovo druhého pohrebu, ktorý spôsobil, že „prevozom Kollárových ostatkov do Prahy se z centra dualistické habsburské monarchie, tedy z hlavního města říše, vytratil jeden z nejvýznamnějších symbolů slovanské solidarity, který řadu desetiletí spojoval Slované ve Vídni – a vůbec v celé monarchii –, a ze zakladatelské postavy slovanské vzájemnosti se stal symbol rodícího se českoslovakismu“ (strana 227).

Adelaida Mezeiová v príspevku *Druhý život Jána Kollára a jeho Slávy dcery* zameriava pozornosť na tri modely transformácie a prezentácie básnika a jeho diela, a to edukačný, relaxačný a umelecko-transformačný. Uvádza príklady videí, podcastov a klipov s témou *Slávy dcery* určených na spestrenie školskej výučby, sochy, pamätné tabule, no aj bratislavské pohostinstvo s názvom Kollárko a tiež propagačné využitia názvu skladby v oblasti dizajnu. Zaznamenáva tak spôsoby, akými sa J. Kollár aktualizuje v povedomí širšej verejnosti.

Zborník *JINÝ Kollár - Kollár versus JINÍ* je kvalitným a vydareným publikačným výstupom, ktorý aktualizuje Kollárovo dielo a nasvecuje ho z nových uhlov pohľadu. Viaceré analýzy ukazujú, že pri použití súčasných me-

todologických nástrojov a na pozadí aktuálnych teoretických konceptov (napríklad postkolonializmu alebo autobiografického paktu) sa niektoré tradované kollárovské interpretačné stereotypy spochybňujú, problematizujú, prípadne posúvajú do iných rovín. Pozitívom je aj stredoeurópsky rozmer nanovo sa otvárajúceho výskumu.

Mgr. Dana Hučková, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: Dana.Huckova@savba.sk